

KRZYSZTOF T. KONECKI

O SOCJOLOGII JAKOŚCIOWEJ

WSTĘP

Socjologia jakościowa jest zazwyczaj kojarzona z wykorzystywaniem w jej ramach metod badań jakościowych i/lub jakościową analizą danych. Jeśli jako socjologowie posługujemy się jakościowymi metodami badań (np. obserwacja uczestnicząca, wywiad swobodny, fotografia jako metoda badawcza), jesteśmy powszechnie postrzegani jako socjologowie jakościowi. Jednakże kwestia ta wydaje się bardziej złożona. Metody jakościowe mogą być bowiem stosowane razem z metodami ilościowymi, co – kierując się przytoczoną powyżej zasadą – wyklucza możliwość stwierdzenia, że uprawiana jest wówczas socjologia jakościowa. Opozycja ta – jakościowe vs ilościowe – generuje przestrzeń symbolicznego nakreślenia granicy socjologii jakościowej. Niemniej wskazana dychotomia jest do pewnego stopnia nieostra. Okazuje się bowiem, że sposób, w jaki rozumiemy, ma charakter jakościowy – myślimy kategoriami, klasyfikujemy i oddzielamy od siebie zjawiska, obiekty czy ich własności, także te natury społecznej. Zatem myślenie jakościowe również zdaje się stanowić istotną część oglądu socjologicznego, a w konsekwencji – analiz, jakich dokonujemy.

JAK ROZUMIEĆ MYŚLENIE JAKOŚCIOWE?

W odniesieniu do powyżej zarysowanego problemu chciałbym w tym miejscu przywołać słowa Johna Deweya. By zrozumieć naturę badań i analiz jakościowych, które są ze sobą ściśle powiązane, powinniśmy pojąć jakościowy charakter rzeczywistości społecznej i sposobu myślenia o niej, stanowiący nieodłączny element poznawania świata, a także – *instrumentarium* badacza jakościowego: „świat, w którym żyjemy, ten sam, w którym realizujemy swoje dążenia, odnosimy zwycięstwa i porażki, jest światem **skrajnie jakościowym** [wyróżnienie – K.T. K.]. To, do czego dążymy, co sprawia nam cierpienie i radość, to rzeczy w ich postaci jakościowej”¹. Zdrowy rozsądek, jak i związane z nim myślenie zdroworozsądkowe, „to [myślenie – przyp. K.T. K.] przejęte działaniem i jego następstwami, niezależnie od tego, czy doświadczanym w radości czy cierpieniu, jest jakościowe”², stanowią nieodłączną część pracy badacza jakościowego, ale i każdej aktywności, jaka angażuje nas w poznawanie światów społecznych. W sensie epistemologicznym jakość ma charakter subiektywny i psychologiczny, a odnosi się do obiektów zewnętrznych, które definiowane są przez warunki nie-jakościowe³. Ontologiczne znaczenie jakości budowane jest poprzez klasyfikowanie w toku przypisywania danym obiektom ich cech. Jednakże jakość nie stanowi ich „obiektywnej” własności. Warto bowiem zauważyć, że odnosząc się do właściwości jakiegokolwiek obiektu (np. wyglądu, elementu biografii, aktywności, zjawiska społecznego, stratyfikacji społecznej itd.), jego znaczenie uzależnione jest w istocie od tego, w jaki sposób rozumiemy sytuację, w jakiej jest on osadzony. Wyłania się ono w zgodzie z ukrytym wzorcem interpretacji, jaki aktywuje się w określonej sytuacji. „Jakość” powstaje zatem na podstawie ukrytego wzorca interpretacji, tj. integracji elementów percepcji czy refleksji. Musimy zatem określić **sytuację**, w jakiej obiekt (czy działanie) występuje, z socjologicznego punktu widzenia – wskazać kontekst jej interpretacji czy otaczający ją dyskurs. Przy czym ustalenia te często przyjmowane są jako pewnik. Warto zatem zauważyć, że w tym sensie to sytuacja *kontroluje* nasz sposób rozumowania, zarówno w kontekście życia codziennego, jak i czynionych na ten temat analiz. Dewey wyjaśnia to zjawisko, odnosząc się do sztuki: „Dzieło sztuki dostarcza trafniejszej ilustracji. To w nim, jak już zauważono, wszelka jakość penetruje, kształtuje i kontroluje każdy detal. Znane są obrazy, budynki,

¹ J. DEWEY, *Qualitative Thought*, w: *Philosophy and Civilization*, red. J. Dewey, New York: Minton, Balch and Company 1931, s. 93 [tłum. własne].

² Tamże [tłum. własne].

³ Tamże.

powieści, argumenty, w przypadku których obserwator odnotowuje niezdolność autora do utrzymania spójnej linii uwagi. Detale rozpadają się; nie stanowią wyróżników jednej spójnej tematyki, gdyż brak jest podbudowującej je jakościowej jedności”⁴.

Motyw przewodni (dotyczący całości) jest zatem kluczowy w zrozumieniu pojedynczych, pozornie rozproszonych elementów. A zatem tym, czego jako analitycy możemy dokonać, jest zrozumienie określonych zjawisk i świadome „odszyfrowanie” występowania *uspójniającej je jakości*. Dla przykładu – znaczenie określonej emocji może zostać odczytane jedynie w następstwie odkrycia „uspójniającej jakości”. Złość jest obecna w życiu codziennym i może być doświadczana oraz postrzegana w odniesieniu do sytuacji, w jakiej się pojawia. Jednakże jednostka nie zawsze jest świadoma emocji, jakich doświadcza. Stwierdzenie to kieruje nas w stronę kolejnego obszaru dyskursywnego, w ramach którego słuszność naszego rozumowania uzależniona jest od tego, w jaki sposób postrzegamy „ogólną jakość” (całość) wcześniejszej sytuacji⁵.

To pełen obraz decyduje o znaczeniu jego elementów, a nie wzięwszy pod uwagę całości, nie będziemy w stanie pojąć znaczenia jej części⁶. Badacz określa przedmiot badania w sposób jakościowy, także go rozumiejąc, poprzez wskazanie jego przyczyn, następstw, warunków interweniujących, ich proporcji oraz kierunku wpływu, jaki na niego wywierają.

Zanim stanie się ona przedmiotem racjonalnego opisu, jakość jest zazwyczaj doświadczana w sposób „bez-myśli” (*thoughtlessly*). W pierwszej kolejności wyłania się schemat interpretacyjny. Rozumienie intuicyjne odnosi się zatem do doświadczania jakości, tj. całościowego i natychmiastowego pojmowania znaczenia danego obiektu. Jakość „zawiera się” w bezpośrednim doświadczeniu. Możemy tutaj znaleźć załączek świadomego myślenia analitycznego, które charakteryzuje socjologię jakościową.

JAK ROZUMIEĆ SOCJOLOGIĘ JAKOŚCIOWĄ?

Jako orientacja socjologia jakościowa koncentruje się przede wszystkim na opisywaniu oraz rozumieniu, jednak niekiedy także wyjaśnianiu przyczyn zjawisk społecznych – poprzez badanie empiryczne i analizę doświadczeń in-

⁴ Tamże, s. 96 [tłum. własne].

⁵ Tamże, s. 97.

⁶ Zob. S.K. FIGUEROA, *The Grounded Theory and the Analysis of Audio-Visual Texts*, „International Journal of Social Research Methodology”, 11 (2008), nr 3, s. 7.

dywidualnych i zbiorowych, zdroworozsądkowych definicji światów społecznych i zachodzących w nich interakcji. Dane i metody jakościowe mogą także posłużyć jako podbudowa rozumienia szerszego kontekstu, jaki spaja występowanie określonych zjawisk, jednakże w tym znaczeniu są one analizowane przede wszystkim w odniesieniu do rozumowania o charakterze jakościowym. Jak już zauważono, relacje pomiędzy zjawiskami społecznymi, jakie występują w określonych kontekstach, mogą być określone jedynie poprzez odwołanie się do całościowego schematu interpretacyjnego.

Socjologia jakościowa nie polega jedynie na stosowaniu określonych metod i technik badania (wywiad grupowy, obserwacja uczestnicząca, wywiad swobodny, wywiad narracyjny, wywiady z wykorzystaniem nagrań wideo czy fotografii itp.), choć tak jest niekiedy rozumiana. **Jej istotą jest raczej jakościowy sposób myślenia o ludzkim doświadczeniu – poprzez „naukową, intersubiektywną empatię”, która umożliwia, w określonych warunkach, pojęcie znaczenia indywidualnego i zbiorowego doświadczenia tak zwanego świata zewnętrznego.** Oznacza to, że badacz jakościowy analizuje, „co” i „jak” pojawia się w doświadczeniu (jest to niejako procesualna rekonstrukcja zjawisk), a zatem opisuje zjawiska społeczne⁷.

Procesy to pewne „jakościowe całości”, które umożliwiają zrozumienie różnorodnych elementów określonych sytuacji, jakie możemy zaobserwować w toku obserwacji uczestniczącej (np. proces stawania się palaczem marihuany⁸ czy proces stawania się lekarzem⁹).

PARADYGMATY I ORIENTACJE

W naukach społecznych, zwłaszcza zaś w socjologii, za rzecz oczywistą przyjmuje się przekonanie o występowaniu pewnych „sprzeczności” pomiędzy badaniami jakościowymi a ilościowymi. Zjawisko to wyjaśnić można w dwojaki sposób. Po pierwsze, badania ilościowe i jakościowe nie stoją ze sobą w zdecydowanej sprzeczności i mogą być wykorzystane w ramach jednego badania,

---

⁷ S. KLEINKNECHT, *An Interview with Robert Prus: His Career, Contributions, and Legacy as an Interactionist Ethnographer and Social Theorist*, „Qualitative Sociology Review”, 3 (2007), nr 2, s. 221-288.

⁸ H.S. BECKER, *Becoming a Marijuana User*, „The American Journal of Sociology”, 59 (1953), nr 3, s. 235-242.

⁹ H.S. BECKER, B. GEER, E.C. HUGHES, A.L. STRAUSS, *Boys in White: Student Culture in Medical School*, Chicago: University of Chicago Press 1961.

zwiększając jego rzetelność i trafność. Po drugie, biorąc pod uwagę ich różne założenia ontologiczne, epistemologiczne i metodologiczne¹⁰, możemy co prawda stwierdzić, że stoją one ze sobą w sprzeczności, jednakże kwestia ta wydaje się bardziej złożona, gdyż kryteria pozwalające odróżnić od siebie te dwa podejścia wywiedzione zostały z niezbieżnych i niewspółmiernych założeń na temat rzeczywistości społecznej. Warto bowiem pamiętać, że porównywanie i przeciwstawianie sobie technik badań społecznych (ilościowych i jakościowych) jest czymś innym niż zestawianie ze sobą założeń paradygmatycznych, jakie je podbudowują. To samo odnosi się zresztą do kwestii przeciwstawiania sobie ilościowej i jakościowej metodologii badań.

Metodologia – ogólne procedury badania, wyjaśniania i weryfikowania problemów – stanowi dla badacza-analityka po prostu narzędzie działania, i jako taka jest neutralna. Stwierdzenie to można wyjaśnić w następujący sposób: jeśli pomyślimy o metodologii jak o młotku, który leży na półce, jest on neutralny. Dopiero sposób jego zastosowania, podobnie jak ma to miejsce w przypadku metodologii, decyduje o tym, że jako narzędzie traci on walor neutralności¹¹.

Paradygmaty w ramach odmiennych orientacji socjologicznych wyznaczają różne drogi poznawania rzeczywistości społecznej. Wilson jako pierwszy wskazał na występowanie w naukach społecznych dwóch alternatywnych paradygmatów – normatywnego i interpretatywnego¹². W drugim z nich przyjmuje się koncentrację na **działaniu** (*action*), co zdaje się stać w sprzeczności z odnoszeniem się do koncepcji nic nie znaczącego **zachowania** (*meaningless behavior*). Paradygmaty warunkują także sposób rozumienia roli społecznej. W przypadku paradygmatu interpretatywnego przyjmuje się, że skoro rola podlega procesowi refleksyjnej interpretacji, jest permanentnie konstruowana – jest dynamiczna, podlegająca wytwarzaniu przez kreatywny podmiot, a jej treści nie można określić zawczasu (proces konstruowania roli).

W ramach zorientowanego pozytywistycznie paradygmatu normatywnego wskazuje się na inne podejście do roli społecznej – jest ona „znormalizowana”

---

¹⁰ D. BEDNARZ, *Quantity and Quality in Evaluation Research: A Divergent View*, „Evaluation and Program Planning”, 8 (1985), s. 289-306.

¹¹ Tamże, s. 290.

¹² T.P. WILSON, *Normative and Interpretive Paradigms in Sociology*, w: *Understanding Everyday Life: Toward the Reconstruction of Sociological Knowledge*, red. D. Douglas, Chicago: Aldine Publishing 1970, s. 57-79. G. Burrell i G. Morgan (*Sociological Paradigms and Organizational Analysis*, London: Heinemann 1979) wskazali cztery paradygmaty, a N. Denzin i Y.S. Lincoln (*The Sage Handbook of Qualitative Research*, London: Sage 2011) nawet większą ich liczbę, niemniej, w celu uproszczenia niniejszego wywodu, skoncentruję się tu tylko na dwóch „głównych” paradygmatach.

i odgrywana przez aktorów społecznych według powszechnie przyjętych zasad. Tym samym w centrum analizy nie znajdują się tu ludzie i ich działania, lecz normy społeczne. W ramach tego paradygmatu przyjmuje się bowiem, że ludzka natura jest niezmienna – zachowania jednostki determinowane są pewnymi obiektywnie istniejącymi apriorycznymi wzorami – zachowania i rzeczywistość społeczna są przewidywalne ze względu na ich podporządkowanie relatywnie stałym regułom (prawom), które stanowią część szerszego systemu.

Oba paradygmaty dopuszczają zastosowanie danych zarówno jakościowych, jak i ilościowych oraz łączenie ze sobą takich metod badawczych.

Oznacza to, że na poziomie realizacji badania trudno mówić o zasadniczym wykluczeniu się socjologii ilościowej i jakościowej. Rozbieżności między nimi pojawiają się natomiast na poziomie epistemologicznym – gdy łączone są ze sobą nie tylko metody zbierania danych, lecz także założenia paradygmatyczne, które wspierają każdą z tych orientacji. Niemożliwe wydaje się bowiem scalenie ze sobą tych dwóch paradygmatów, tak jak nie można być jednocześnie katolikiem (wierzyć w Boga) i buddystą (nie wierzyć w Boga). Podstawowe założenia tych paradygmatów są niewspółmierne, co oznacza, że znaczenie przypisywane określonym danym czy metodom ich zbierania uzależnione jest właśnie od tych założeń paradygmatycznych, jakie przyjmujemy. A zatem, choć w ramach orientacji interpretacyjnych w socjologii (np. symboliczny interakcjonizm, konstruktywizm czy etnometodologia) popularne są jakościowe metody badań i analizy danych¹³, nie oznacza to, że ich zastosowanie ograniczone jest do paradygmatu interpretatywnego (czy konstruktywistycznego)¹⁴.

POCZĄTKI SOCJOLOGII JAKOŚCIOWEJ

Przyjmuje się, że na rozwój socjologii jakościowej największy wpływ miała praca naukowców ze szkoły chicagowskiej. Robert E. Park i Ernest Burgess – propagatorzy badań terenowych – zainspirowali studentów, by w badaniach życia miejskiego w obszarze Chicago posłużyć się obserwacją jako metodą zbierania danych.

---

¹³ H. GARFINKEL, *Studies in Ethnomethodology*, New Jersey: Prentice-Hall 1967; R. PRUS, *Symbolic Interaction and Ethnographic Research: Intersubjectivity and the Study of Human Lived Experience*, Albany: State University of New York Press 1996; K. CHARMAZ, *Constructing Grounded Theory. Practical Guide Through Qualitative Analysis*, London: Sage 2006.

¹⁴ N. DENZIN i Y. S. LINCOLN, *The Sage Handbook*, s. 1-2.

Badania migracji Floriana Znanieckiego (1882-1958) i Williama I. Thomasa (1863-1947) także były punktem zwrotnym w rozwoju socjologii jakościowej. Ich książka, *Chłop polski w Europie i Ameryce* (*The Polish Peasant in Europe and America*¹⁵), stanowiła w tamtym okresie jeden z najistotniejszych przykładów realizacji badań jakościowych¹⁶. Zawarto w niej analizy dokumentów osobistych (listy do członków rodziny, gazet, autobiografie, pamiętniki), które, zdaniem autorów, stanowią doskonały przykład danych socjologicznych. Była to niezwykle ważna innowacja metodologiczna, zważywszy na to, że wykorzystanie danych tego typu nie zostało wcześniej uwzględnione w badaniu socjologicznym. Co więcej, niniejsza analiza unaoczniała, że ludzkie postawy i działania kształtowane są przez otoczenie społeczno-kulturowe¹⁷. Autorzy wskazali także, że na działania jednostkowe silnie oddziałuje splot osobowości i postaw społecznych w kontekście określonej sytuacji. Podkreślali oni, że przedmiotem analiz socjologicznych powinna być zmiana społeczna, gdyż zawsze towarzyszą jej zmiany, jakie zachodzą w obrębie biografii jednostki, wpływając na nią samą.

Kluczowa w analizie historii życia była również koncentracja na procesualnym wymiarze zjawisk (np. proces przystosowywania się do organizacji społecznej, proces zmieniania się form rodziny itp.). Badacze ci pokazali zatem, że socjologia jakościowa traktuje procesy jako „podmioty” badania. Wykazali, że śledzenie zmian (np. sekwencji wydarzeń w procesie *stawania się*) oraz określanie ich „subiektywnego znaczenia” czy wskazywanie, jak jednostkowe definicje sytuacji wpływają na różne procesy, jest możliwe. „Co więcej, [książka – przyp. K.T. K.] *Chłop polski w Europie i Ameryce* wyznaczyła ścieżkę rozwoju socjologii jakościowej oraz zakres obszarów substancywnych socjologii wsi, miast i narodu”¹⁸, włączając w to także socjologię migracji¹⁹ i rozwój metod biograficznych w naukach społecznych²⁰.

Przywołani tu Znaniecki i Thomas należą do szkoły chicagowskiej. Warto jednak nadmienić, że na początku XX wieku socjologowie należący do szkoły

¹⁵ W.I. THOMAS, F. ZNANIECKI, *The Polish Peasant in Europe and America*, New York: Dover Publications 1958.

¹⁶ G. SINATTI, *The Polish Peasant Revisited. Thomas and Znaniecki's Classic in the Light of Contemporary Transnational Migration Theory*, „Sociologica”, 2 (2008), s. 2, 5; L. STANLEY, *To the Letter: Thomas and Znaniecki's The Polish Peasant and Writing a Life*, *Sociologically*, „Life Writing”, 7 (2010), nr 2, s. 141.

¹⁷ G. SINATTI, *The Polish Peasant Revisited*, s. 7.

¹⁸ K.T. KONECKI, A.M. KACPERCZYK, Ł.T. MARCINIAK, *Polish Qualitative Sociology: The General Features and Development*, „Forum Qualitative Sozialforschung”/„Forum: Qualitative Social Research”, 6 (2005), nr 3, art. 27, <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs0503270>

¹⁹ G. SINATTI, *The Polish Peasant Revisited*.

²⁰ F. SCHÜTZE, *Biographieforschung und Narratives Interview*, „Neue Praxis”, 13 (1983), s. 283-293.

chicagowskiej rozwijali nie tylko metodę dokumentów osobistych, lecz także badania terenowe, dziś nazywane etnografią socjologiczną, których rozwój zbiegł się w czasie z pojawieniem się etnografii antropologicznej²¹. Badacze ze szkoły chicagowskiej, zainicjowanej przez Roberta E. Parka i Ernesta Burgessa, *weszli w teren* Chicago z zamiarem poznania problemów społecznych jego instytucji i mieszkańców. Park zachęcał studentów do tego, by wyszli na ulicę i „ubrzdziili sobie ręce, realizując prawdziwe badanie”²². Warto zauważyć, że badania terenowe / etnograficzne uważane są w socjologii jakościowej za podstawowy sposób realizacji projektów badawczych z dwóch powodów: (1) z historycznego punktu widzenia orientacja ta wyłoniła się z takich właśnie badań, (2) w ich obszarze ogniskują się różne jakościowe techniki badawcze (np. obserwacja, wywiad, analiza dokumentów itp.).

W tamtym okresie w socjologii zrealizowano wiele niezwykle ważnych badań terenowych, w tym studium bezdomności Nelsa Andersona, badanie różnych ról i pracy kobiet przeprowadzone przez Frances Donovan czy analizę społecznego świata tańca towarzyskiego, jakiej dokonał Paul Cressey²³. W późniejszym okresie metody badań terenowych, jak np. obserwacja, wykorzystywane były także przez etnometodologów analizujących praktyki życia codziennego²⁴ czy problematykę konstruowania tożsamości²⁵.

Do rozwoju socjologii jakościowej w istotny sposób przyczyniła się także praca Herberta Blumera, który wprowadził szereg reguł testowania wniosków płynących z etnografii socjologicznych. Socjologiczne badania terenowe mają charakter naturalistyczny i powinny być oparte na bliskim i bezpośrednim kontakcie z badanymi (*intimate familiarity*), jako że to oni właśnie są zaangażowani w życie społeczności²⁶. Na badanie takie powinna składać się **eksploracja i in-**

---

²¹ B. MALINOWSKI, *Argonauts of the Western Pacific*, London: Routledge & Kegan Paul 1922.

²² R. PRUS, *Symbolic Interaction and Ethnographic Research*, s. 118-119; G. GOBO, *Doing Ethnography*, London, New Delhi, Singapore: Sage 2008, s. 35; M.J. DEEGAN, *The Chicago School of Ethnography*, w: *Handbook of Ethnography*, red. P. Atkinson, A. Coffey, S. Delamont, J. Lofland, L. Lofland, London: Sage 2001, s. 11-26.

²³ P.G. CRESSEY, *The Taxi Dance Hall*, Chicago: University of Chicago Press 1938. Zob. G. GOBO, *Doing Ethnography*.

²⁴ H. GARFINKEL, *Studies et Ethnomethodology*; D. SUDNOW, *Passing On: The Social Organization of Dying*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall 1967.

²⁵ D. GOODE, *A World Without Words. The Social Construction of Children Born Deaf or Blind*, Philadelphia: Temple University Press 1994.

²⁶ H. BLUMER, H., *Symbolic Interaction*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall 1969, s. 182; R. PRUS, *Symbolic Interaction and Ethnographic Research*, s. 127-131; M. HAMMERSLAY, *The Dilemma of Qualitative Methods. Herbert Blumer and Chicago Tradition*. London: Routledge 1989, s. 147, 152. Por. H.S. BECKER, *Tricks of the Trade: How to Think about Your Research While*

spekcja. Eksploracja ma dwa cele: 1) uważne rozpoznanie nieznanego obszaru badania, 2) dbałe sformułowanie problemu badawczego, jego analiza i interpretacja ugruntowana w *realnym* życiu obserwowanym przez badacza²⁷. **Inspekcja** natomiast odnosi się zasadniczo do konceptualnej analizy danych empirycznych. Oznacza to, że analityk powinien przyjrzeć się każdemu elementowi, jaki poddaje namysłowi, z różnych perspektyw, zadawać pytania i porównywać ze sobą analizowane elementy.

Zdaniem Roberta Prusa²⁸ etnografowie – w celu uzyskania bezpośredniego i dokładnego wglądu w obszar badania (zob. *intimate familiarity*²⁹) – koncentrują się przede wszystkim na danych pozyskanych w drodze obserwacji, obserwacji uczestniczącej i wywiadów. **Obserwacja** umożliwia poznawanie otoczenia społecznego za pomocą zmysłów, ale i zbieranie dokumentów, pamiętników, różnego rodzaju nagrań, danych statystycznych, map itd. Te materiały „obserwacyjne” mogą okazać się pomocne w formułowaniu pytań do wywiadu oraz dostarczać środków do oceny i kontekstualizowania pozyskanych informacji. **Obserwacja uczestnicząca** umożliwia badaczowi bycie blisko tych, których bada. Podejmując rolę uczestnika, badacz lepiej poznaje różne aspekty świata badanych. **Wywiady swobodne** dają wgląd w doświadczenie badanych, ukazując ich perspektywę, dylematy, działania itp.³⁰. Wywiad jest zatem bardzo przydatnym narzędziem badania etnograficznego. W jego ramach można poprosić uczestników badania, by wyjaśnili i opisali swoje działania, zmiany, jakich doświadczyli, dylematy, rozterki, chwile pobudzenia czy nudy, jakich doświadczają itp.³¹

Jednoczesne wykorzystanie tych trzech technik badawczych umożliwia *obiektywnemu* badaniu jakościowemu możliwie najwierniejsze oddanie perspektywy badanych. Choć w ramach socjologii konstruktywistycznej i / lub postmodernistycznej wymaga się, by perspektywa badacza i jego udział w wytwarzaniu danych także podlegały analizie, w istocie na każdą *obiektywną* analizę wpływać może optyka jednostkowa czy jakiegokolwiek interakcje z badanymi³².

You're Doing It, Chicago: University of Chicago Press 1998; P. ROCK, *Symbolic Interactionism and Ethnography*, w: *Handbook of Ethnography*, red. P. Atkinson, A. Coffey, S. Delamont, J. Lofland, L. Lofland, London: Sage 2001, s. 26-39.

²⁷ H. BLUMER, *Symbolic Interaction*, s. 40.

²⁸ R. PRUS, *Symbolic Interaction and Ethnographic Research*, s. 24-25. Zob. także P. ATKINSON, M. HAMMERSLEY, *Ethnography and Participant Observation*, w: *Handbook of Qualitative Research*, red. N. Denzin, Y.S. Lincoln, Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage 1994, s. 248-260.

²⁹ H. BLUMER, *Symbolic Interaction*.

³⁰ R. PRUS, S. GRILLS, *The Deviant Mystique: Involvements, Realities, and Regulation*, Westport, CT: Praeger 2003, s. 25.

³¹ S. KLEINKNECHT, *An Interview with Robert Prus*, s. 221-288.

³² N. DENZIN, Y. LINCOLN, *The Sage Handbook*.

Rozwój statystycznych metod analizy, jakie włączone zostały w zestaw narzędzi socjologa, także wpłynął na socjologiczny sposób pojmowania świata, niezauważenie przyczyniając się do dalszego rozwoju metod badań jakościowych i wykrystalizowania się optyki socjologii jakościowej.

Punkt zwrotny w rozwoju socjologii jakościowej stanowiło powstanie metodologii teorii ugruntowanej (MTU). Barney Glaser i Anselm L. Strauss zaproponowali w jej ramach zestaw reguł odnoszących się do analizowania danych jakościowych (i ilościowych) oraz realizowania badań nakierowanych na tworzenie teorii (średniego zasięgu)³³. To właśnie oni wyposażyli badaczy jakościowych, do tej pory często opierających swe dociekania naukowe na intuicji i myśleniu zdroworozsądkowym, w narzędzia metodologiczne. Glaser i Strauss rozwinęli takie procedury badawcze, jak: kodowanie otwarte, kodowanie substantywne, kodowanie teoretyczne, sporządzanie not badawczych (*memoing*), wysycanie kategorii, teoretyczne pobieranie próbek i metoda ciągłego porównywania. Procedury te wykorzystywane są także w ramach innych metodologii, jednak często bez związku z ich znaczeniem w ramach oryginalnej MTU. Książkę Glasera i Straussa bez wątplenia postrzegać można w kategoriach ogromnego osiągnięcia metodologicznego socjologii jakościowej. Autorzy zwracają w niej uwagę na istotę generowania (nie przyjmowania *a priori*) kategorii ugruntowanych w danych empirycznych. Metodologia ta zyskała w socjologii wielką popularność i była dalej rozwijana przez Glasera³⁴, Straussa³⁵, Straussa i Corbin³⁶. Podejścia te kładą zasadniczo nacisk na zewnętrzny ogląd danych (z punktu widzenia analityka) oraz zakładają formalną ich analizę, wiodącą ku generowaniu kategorii i hipotez, a wreszcie – teorii średniego zasięgu.

SOCJOLOGIA JAKOŚCIOWA WSPÓŁCZEŚNIE

W ramach tradycyjnej etnografii akcentowano istotę długoterminowego przebywania badacza w danym miejscu w terenie, którego cel stanowiło obserwowanie społeczności w działaniu. Tymczasem w przypadku współczesnej etnografii

³³ B. GLASER, A.L. STRAUSS, *Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*, Chicago: Aldine 1967.

³⁴ B. GLASER, *Basics of Grounded Theory Analysis*, Mill Valley, CA: Sociology Press 1992; B. GLASER, *Doing Grounded Theory. Issues and Discussions*, Mill Valley, CA: Sociology Press 1998.

³⁵ A.L. STRAUSS, *A Social World Perspective*, w: *Studies in Symbolic Interaction*, red. N. Denzin, Greenwich, CT: JAI Press 1978, s. 119-128.

³⁶ A.L. STRAUSS, J. CORBIN, *Basics of Qualitative Research*, London: Sage 1990.

obszary badawcze nie są już tak wyraźnie wytyczone – ich granice są rozmyte (*fuzzy fields*³⁷). Aktualnie wyznaczają je bowiem przede wszystkim „światy społeczne”, ich przecinanie się, areny, nieustanne przesuwanie ich granic³⁸. Przesztrzenie obserwacji określane są tym samym raczej na podstawie refleksji teoretycznej niż przyjmowania apriorycznych założeń co do ich granic. Kategorie teoretyczne stanowią w tym względzie punkty orientacyjne badań etnograficznych, lecz także innych badań jakościowych, jak na przykład studiów inspirowanych MTU³⁹.

Współcześnie także inne techniki badawcze mogą być wykorzystywane w etnografii socjologicznej. I tak, obserwacja może być wspierana nagraniami audiowizualnymi, jak ma to miejsce w przypadku tak zwanej etnografii zogniskowanej (*focused ethnography*). Badania etnograficzne nie są już także definiowane przez pryzmat ilości czasu spędzonego w danym miejscu, mogą być one bowiem intensywne, lecz skoncentrowane na jakimś określonym typie wydarzenia, np. wykłady zapośredniczone technologicznie czy zabiegi w salach operacyjnych. Intensywność takich badań wyrażona jest w liczbie danych pozyskanych w danym (krótkim) okresie. W przypadku takich studiów kluczową rolę odgrywa technologia⁴⁰.

W przypadku etnografii socjologicznej możliwe jest zastosowanie – często niezbędnych – perspektyw teoretycznych i metod analizy danych. Odnosi się to do następujących typów badań etnograficznych: etnografia postmodernistyczna⁴¹,

---

³⁷ E. NADAI, Ch. MAEDER, *Fuzzy Fields. Multi-Sited Ethnography in Sociological Research*, „Forum Qualitative Sozialforschung” / „Forum: Qualitative Social Research”, 6 (2005), nr 3, art. 28, <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/22/47>

³⁸ A.L. STRAUSS, *A Social World Perspective*; A. KACPERCZYK, *Zastosowanie koncepcji społecznych światów w badaniach empirycznych*, w: *Konstruowanie jaźni i społeczeństwa. Europejskie warianty interakcjonizmu symbolicznego*, red. E. Hałas, K.T. Konecki, Warszawa: Scholar 2005; A. KACPERCZYK, *Społeczne światy. Teoria – empiria – metody badań na przykładzie świata wspinaczki*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2016.

³⁹ E. NADAI, Ch. MAEDER, *Fuzzy Fields. Multi-Sited Ethnography in Sociological Research*. Zob. także: A.L. STRAUSS, *A Social World Perspective*; A.L. STRAUSS, J. CORBIN, *Basic of Qualitative Research*; K. CHARMAZ, R. MITCHELL, *Grounded Theory in Ethnography*, w: *Handbook of Ethnography*, red. P. Atkinson, A. Coffey, S. Delamont, J. Lofland, L. Lofland, London: Sage 2001, s. 160-175; K. CHARMAZ, *Constructing Grounded Theory*.

⁴⁰ H. KNOBLAUCH, *Focused Ethnography*, „Forum Qualitative Sozialforschung” / „Forum: Qualitative Social Research”, 6 (2005), nr 3, art. 44, <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/20/43>

⁴¹ N. DENZIN, *The Postmodern Sensibility*, „Studies in Symbolic Interaction”, 15 (1993), s. 179-188; A. FONTANA, *Interactionist Ethnography and Postmodern Discourse Revisited*, „Studies in Symbolic Interaction”, 15 (1993), s. 189-192.

etnografia refleksyjna⁴² czy etnografia feministyczna⁴³. Jednakże nawet w przypadku powyższych typów badań bezpośrednia obserwacja zachowań społecznych i ich wierny opis stanowią podstawowe techniki badania i raportowania danych, co sprawia, że pozostają one w zgodzie z regułami socjologii jakościowej.

Autoetnografia, czerpiąca swe źródło z etnografii, także powinna być w tym miejscu przywołana – jako metoda, która stanowi proces i rezultat badania zarazem⁴⁴. W tym przypadku, opisując własne doświadczenia, badacz dąży do zrozumienia ich kulturowego osadzenia. W odniesieniu do autoetnografii ewokatywnej warto zauważyć, że badaniu tego typu brakuje obiektywnej podstawy⁴⁵. Niemniej w przypadku autoetnografii analitycznej badacz jest członkiem danej społeczności i odgrywa w niej jakąś rolę, komunikuje się on z tą społecznością w celu kontroli procesu badawczego oraz poddaje go analizie teoretycznej, by lepiej zrozumieć określony proces⁴⁶.

W tym miejscu ponownie warto przywołać kwestie związane z **rozwojem MTU**, która niezmiennie dostarcza standardów niezbędnych do oceny badań i analizy danych jakościowych. Jak zauważa Charmaz, współczesna teoria ugruntowana jest zorientowana konstruktywistycznie⁴⁷. Zarówno dane, jak i teorie są w jej ramach konstruowane, nie zaś odkrywane, jak postulowali Glaser oraz Strauss⁴⁸. Doświadczenia badanych odzwierciedlane są za pomocą gęstych opisów i konceptualizacji danych (kategorie, własności kategorii, teorie), które nakierowują badacza na pojęcia uczulające. Jednocześnie rozwijana jest wizualna teoria ugruntowana. W tym przypadku dane wizualne (np. fotografie, nagrania wideo) poddawane są analizie od momentu ich powstania (kontekst powstania), poprzez koncentrację na ich strukturze, treści i sposobach prezentowania, aż do tego, w jaki sposób są one odbierane. Konceptualizacja analityczna obejmuje za-

---

⁴² M. BURAWOY, *Revisits: An Outline of a Theory of Reflexive Ethnography*, „American Sociological Review”, 68 (2003), s. 645-679.

⁴³ K. VISWESWARAN, *Histories of Feminist Ethnographies*, „Annual Review of Anthropology”, 26 (1997), s. 591-621.

⁴⁴ C. ELLIS, T.E. ADAMS, P.A. BOCHNER, *Autoethnography: An Overview*, „Forum Qualitative Sozialforschung” / „Forum: Qualitative Social Research”, 12 (2011), nr 1, art. 10, <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs1101108>; A. KACPERCZYK, *Autoetnografia – technika, metoda, nowy paradygmat? O metodologicznym statusie autoetnografii*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, 10 (2014), nr 3, s. 32-75.

⁴⁵ C. ELLIS, T.E. ADAMS, P.A. BOCHNER, *Autoethnography*.

⁴⁶ L. ANDERSON, *Analytic Autoethnography*, „Journal of Contemporary Ethnography”, 35 (2006), nr 4, s. 375-395.

⁴⁷ K. CHARMAZ, *Constructing Grounded Theory*; zob. także: K. CHARMAZ, R. MITCHELL, *Grounded Theory in Ethnography*.

⁴⁸ B. GLASER, A.L. STRAUSS, *Discovery of Grounded Theory*.

tem swym zakresem wielowarstwowe obrazowanie (*multislice imagining*). Dane wizualne nie oddają – po prostu – *obiektywnego* obrazu rzeczywistości społecznej, badacz koncentruje się bowiem na procesach wizualizacji, które zachodzą w ramach określonego kontekstu historyczno-społecznego, przyjmując, że wszelkie związane z nimi aktywności także są w nim osadzone⁴⁹.

Z drugiej strony pojawiają się głosy, że klasyczna teoria ugruntowana, która „odkrywa” obiektywne procesy poprzez wyrażanie ich za pomocą języka na pewnym poziomie abstrakcji, w dalszym ciągu jest rozwijana⁵⁰. Dane są w jej ramach odkrywane, nie zaś konstruowane, co dowodzi obiektywności procesów zachodzących w analizowanym fragmencie rzeczywistości społecznej, która poprzez nie właśnie jawi się badaczowi. Teoria jako wynik analizy z perspektywy optyki zewnętrznej także jest generowana/odkrywana przez badacza-analityka, który kodując dane, odkrywa kategorie i teorie *odzwierciedlające* badaną rzeczywistość społeczną.

Miejsce wśród powyżej wskazanych typów badań jakościowych powinna też zająć **analiza dyskursu** – interdyscyplinarne podejście do analizy języka (mowy, pogawędek, konwersacji). Tę orientację socjologiczną można przede wszystkim łączyć z *interakcyjną socjolingwistyką* zaproponowaną przez Johna Gumperza⁵¹. Podejście to ukazuje, jak mikroanaliza interakcji osadzona jest w ramach szerszych kontekstów społecznych i kulturowych. Przyjmuje się tu założenie o intencjonalności badanych, a wskazówki kontekstualizacyjne są analizowane w celu zrekonstruowania ich znaczeń oraz tego, w jaki sposób badani osiągają wspólną definicję interakcji⁵². Innym bliskim socjologii jakościowej podejściem jest krytyczna analiza dyskursu. Ten typ analizy danych jakościowych nakierowany jest na odkrywanie powiązań pomiędzy językiem, władzą a ideologią, przy czym władza postrzegana jest tu jako reprodukowana (jak np. w kontekście pracy) przez praktyki dyskursywne niezauważalne przez badanych. Krytyczna analiza dyskursu jest zakorzeniona w pracach Karola Marksa, Stuarta Halla, Jürgena Habermasa i Michela Foucaulta. Podejście to jest przydatne w analizie interakcji, które cechuje nierównomierna relacja władzy⁵³.

⁴⁹ K.T. KONECKI, *Wizualna teoria ugruntowana. Podstawowe zasady i procedury*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, 8 (2012), nr 1, s. 12-45; K.T. KONECKI, *Czy ciało jest świątynią duszy? Współczesna praktyka jogi jako fenomen psychospołeczny*, Warszawa: Difin 2012.

⁵⁰ B. GLASER, *Basics of Grounded Theory Analysis*; B. GLASER, *Doing Grounded Theory*.

⁵¹ M. STUBBE, Ch. LANE, J. HILDER, E. VINE, B. VINE, M. MARRA, J. HOLMES, A. WEATHERALL, *Interakcja w miejscu pracy z perspektywy kilku podejść dyskursywnych*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, 9 (2013), nr 1, s. 112-151, www.przegladsocjologiijakosciowej.org [dostęp: 25.07.2016].

⁵² Tamże, s. 119.

⁵³ Tamże, s. 129. Zob. także: *Critical Discourse Analysis: Four Volumes*, red. R. Wodak, London: Sage 2013.

Inne interesujące podejścia, które stosują różnorodne techniki mające na celu zrozumienie znaczeń i punktów widzenia osób oraz badanych grup, związane są z badaniami fenomenologicznymi. Mam tu na myśli badaczy sytuujących się w naukach humanistycznych i/lub społecznych. Podejście Richarda Hycnera (1985) jest tego przykładem⁵⁴.

Fenomenologia jest używana, by uzyskać bezpośrednio wiedzę o tym, jak myślimy i czujemy. Celem jest koncentracja na tym, co się dzieje w osobie, próbując opisać doświadczenia w języku wolnym od konstruktów intelektualnych i wpływów społecznych maksymalnie jak to tylko jest możliwe⁵⁵.

Tego typu badania wykonuje także Valerie Ann Malhotra, która, idąc tropem Alfreda Schütza, stara się zrekonstruować zasady komunikacji i doznania członków orkiestry muzyki klasycznej⁵⁶, której sama jest członkiem, czy też nauczyciela akademickiego, który spotyka się z nietypowym studentem, niepotrafiącym myśleć abstrakcyjnie⁵⁷ – autorka jest nauczycielką akademicką, która doświadczyła takiego spotkania. Badacz fenomenologiczny, geograf, definiuje fenomenologię w następujący sposób:

Definiuję fenomenologię jako eksplorację i opis zjawisk, gdzie *zjawiska* odnoszą się do rzeczy lub doświadczeń, tak jak ludzie ich doświadczają. Każdy przedmiot, zdarzenie, sytuacja lub doświadczenie, które jednostka widzi, słyszy, dotyka, odczuwa zapach, smak, czuje, ma intuicję, wie, rozumie lub przeżywa, jest prawomocnym przedmiotem fenomenologicznego badania. Dlatego może istnieć fenomenologia światła, koloru, architektury, krajobrazu, miejsca, domu, podróży, widzenia, uczenia się, ślepoty, zazdrości, zmiany, relacji, przyjaźni, władzy, ekonomii i towarzyskości itp. Wszystkie te rzeczy są zjawiskami, ponieważ człowiek może ich doświadczyć, spotkać lub przeżyć je w jakiś sposób⁵⁸.

---

⁵⁴ R.H. HYCNER, *Some Guidelines for the Phenomenological Analysis of Interview Data*, „Human Studies”, 8 (1985), s. 279-303. Zob. także analizy innych badaczy podążających za jego myślą: T. GROENEWALD, *A Phenomenological Research Design Illustrated*, „International Journal of Qualitative Methods”, 3 (2004), nr 1, art. 4, http://www.ualberta.ca/~iiqm/backissues/3_1/pdf/groenewald.pdf

⁵⁵ V.M. BENTZ, J. SHAPIRO, *Mindful Inquiry in Social Research*, London: Sage 1998, s. 96.

⁵⁶ V.A. MALHOTRA, *The Social Accomplishment of Music in a Symphony Orchestra*, „Qualitative Sociology”, 4 (1981), nr 2, s. 102-125.

⁵⁷ V.M. BENTZ, *Husserl, Schütz, „Paul” and Me: Reflections on Writing Phenomenology*, „Human Studies”, 18 (1995), s. 41-62.

⁵⁸ D. SEAMON, *A Way of Seeing People and Place: Phenomenology in Environment-Behavior Research*, w: *Theoretical Perspectives in Environment-Behavior Research*, red. S. Wapner, J. Demick, T. Yamamoto, H. Minami, New York: Plenum 2000, s. 159 [tłum. własne].

Seamon używa fenomenologii do zrozumienia znaczenia miejsc, architektury, projektów kształtowania krajobrazu z myślą o osiedlaniu się ludzi w określonych miejscach. Dlatego też można sobie wyobrazić także fenomenologię wszelkich zjawisk społecznych, np. zaufania, kapitału społecznego, emocji społecznych, takich jak duma i wstyd, nierówności społecznej itp. Z tego też względu zjawiska społeczne jak najbardziej mogą być przedmiotem analizy fenomenologicznej.

Wracając do podejścia R. Hycnera, należy stwierdzić, że używał on wywiadu swobodnego do uzyskiwania danych, które następnie były poddawane objaśnieniu⁵⁹. Ważne jest tutaj słowo „objaśniać” (*explicitation*⁶⁰), nie zaś „analizować”, bowiem chodzi nie o rozczłonkowanie jakiegoś zjawiska, lecz o znalezienie tego, co dla niego wspólne i istotne w jego doświadczalnej percepcji. Staramy się tutaj bezpośrednio ujawnić i przekazać znaczenia zawarte w tym, co zazwyczaj nazywamy danymi empirycznymi.

Podobne podejście reprezentuje Valerie Janesick, która do zrozumienia i objaśnienia badań jakościowych używa metafory buddyzmu⁶¹. Definicja badania kontemplatywnego jest następująca:

[...] jest to użyteczne i praktyczne pojęcie dla tych, którzy używają jakościowych metod, by zrozumieć sens ludzkiego życia: jesteśmy powiązani z uczestnikami badań, czy tego chcemy, czy też nie. Nazywam to podejście kontemplatywnym badaniem jakościowym. Kontemplatywny komponent związany jest z bezruchem i ciszą nakierowaną na medytację⁶².

Dalej autorka stwierdza, że w tego typu badaniu ważne jest utrzymywanie koncentracji na własnym trybie myślenia, bycie świadomym własnych myśli i tego, jak są wytwarzane⁶³. Zatem świadomość siebie jako badacza (*mindfulness*) jest tutaj istotna w każdym momencie badania i analizy danych. W badaniu jakościowym ważne jest zobaczenie całościowego kontekstu wytwarzania wiedzy. Wpływ badacza może być tutaj znaczący, zatem podczas zbierania danych należy, zdaniem autorki, zastosować strategię *nie-ja* (*non-self*) – całkowitego zanurzenia się w słuchaniu drugiej osoby, traktowania tego spotkania

⁵⁹ R.H. HYCNER, *Some Guidelines*.

⁶⁰ A. GIORGI, *Psychology as a Human Science: A Phenomenologically Based Approach*, New York: Harper and Row 1970; R.H. HYCNER, *Some Guidelines*, s. 300.

⁶¹ V.J. JANESICK, *Contemplative Qualitative Inquiry: Practicing the Zen of Research*, Walnut Creek, CA: Left Coast Press 2015.

⁶² Tamże, s. 22 [tłum własne].

⁶³ Tamże, s. 34.

i słuchania jako aktu kontemplacji⁶⁴. Jest do tego potrzebna praktyka zatrzymania się i milczenia.

Etnografia holistyczna podąża w tym samym kierunku badań, choć o krok dalej, jeśli chodzi o styl badania. Tutaj ważna jest ucieleśniona praktyka medytacyjna, gdzie istotna jest:

świadomość doświadczenia, gdzie badacz intencjonalnie i zmiennie ogniskuje swoją uwagę na fizycznych odczuciach, emocjach, kontemplacji i dialogu, by spowodować głębokie zrozumienie i krytyczne sprawdzanie. [...] Potrzebne do tego jest skupienie na zapachu, smaku, dotyku, dźwięku i wyglądzie zjawiska, które badamy⁶⁵.

Mamy tutaj uwikłanie głębokiej introspekcji i rozumienia. Wszystko to ma prowadzić do lepszego krytycznego zbadania kulturowych i społecznych zjawisk, tak jak robią to inni badacze, którzy, np. w autoetnografii, starają się osiągnąć zrozumienie ucieleśnione w danym kontekście badania⁶⁶. „Sugerujemy zatem, że tylko wówczas, gdy w pełni zanurzymy się w [badane – przyp. K.T. K.] zjawiska – poprzez nasz umysł, zmysły, serce, w uważnej i dialogicznej świadomości – będziemy mogli osiągnąć bardziej krytyczne i pełniejsze ich zrozumienie⁶⁷. Bierze się tutaj także pod uwagę kontekst historyczny i kulturowy.

Holistyczne podejście oznacza wzięcie pod uwagę czterech elementów:

1. Ucieleśnionego doświadczenia (*embodied experience*) – „W pierwszym etapie dosłownie zanurzyliśmy się w terenie i intencjonalnie dążyliśmy do tego, by doświadczyć go wszystkimi zmysłami. Przemierzając i obserwując ów teren, sporządzaliśmy notatki (pisemne, fotograficzne, nagrywane na taśmę czy wideo) na temat tego, co odczuwaliśmy, widzieliśmy, słyszeliśmy, smakowaliśmy i wachaliśmy⁶⁸”.

2. Emocji/transcendencji – jest to związane z wejściem w rolę/pozycję badanych (np. niewolników) i obserwacją oraz opisem własnych emocji.

3. Kontemplacji/refleksji – to próba zrozumienia znaczenia naszego doświadczenia poprzez intencjonalną kontemplację i medytację. Jest to dialogiczne podejście pozwalające zmieniać pozycje i miejsca w celu przejścia od bezpośredniego doświadczenia świata do poziomu osobistego i społecznego.

⁶⁴ Tamże, s. 53.

⁶⁵ Ch.S. DAVIS, D.C. BREEDE, *Holistic Ethnography: Embodiment, Emotion, Contemplation, and Dialogue in Ethnographic Fieldwork*, „The Journal of Contemplative Inquiry”, 2 (2015), nr 1, s. 77, <http://journal.contemplativeinquiry.org/index.php/joci/article/view/34> [tłum. własne].

⁶⁶ *Ethnographically Speaking: Autoethnography, Literature, and Aesthetics*, red. A. Bochner, C. Ellis, Walnut Creek, CA: AltaMira Press 2002.

⁶⁷ Ch.S. DAVIS, D.C. BREEDE, *Holistic Ethnography*, s. 79 [tłum. własne].

⁶⁸ Tamże, s. 82 [tłum. własne].

4. Dialogu – jest to naturalne przedłużenie poprzedniego etapu. Oznacza zaangażowanie się w dialog z badaczami z pokrewnych dziedzin, ze współpracownikami, by wyjść poza poziom kontemplacji – w kierunku szerszego, społecznego rozumienia. Dialog odbywa się także z realnymi i wyobrażonymi badanymi, obiektami i wspomnieniami⁶⁹.

Zatem podejście kontemplatywne ściśle wiąże się tutaj z zastosowaniem introspekcyjnych, a następnie interakcyjnych technik wglądu i refleksji nad doświadczeniami badacza w kontakcie z badanym zjawiskiem. Wydaje się, że kontemplacyjny trend w badaniach jakościowych jest coraz bardziej znaczący, choć spotyka się też z zastrzeżeniami subiektywizmu i zarzutem stosowania nienaukowych metod (czytaj: najczęściej niepozytywistycznych) dochodzenia do wniosków i raportowania wyników badań.

Interesującym uzupełnieniem badań jakościowych staje się ostatnio **angażowanie samych współuczestników badania w proces badawczy**, a nawet analityczny. Przytoczę w tym miejscu jeden taki przykład. Ciekawą egzemplifikację nowych trendów w rozwoju MTU, która w analizie wykorzystuje dane wizualne, stanowi włączanie *badanych* w proces badawczy i analityczny⁷⁰. Transformacyjna teoria ugruntowana (zainspirowana krytycznym realizmem), którą cechuje rozumowanie indukcyjne i współuczestnictwo, może dostarczyć badaczom nowych inspiracji paradygmatycznych w zakresie analizy danych w kontekście władzy w sytuacji pracy: „Dostosowując i omawiając generowanie teorii ugruntowanej z badanymi, którzy doświadczyli badanych zjawisk, finalna teoria staje się bardziej dopasowana, chwytająca istotę zjawiska, lepiej powiązana z samym zjawiskiem i modyfikowalna, niż gdyby została wygenerowana przez samego tylko badacza”⁷¹. W ramach takiej teorii ugruntowanej współuczestnicy badania decydują, z kim powinien zostać przeprowadzony kolejny wywiad lub kto powinien zostać poddany obserwacji, uczestnicząc w teoretycznym pobieraniu próbek. Co więcej, ważne jest tu jasne określenie, w jaki sposób badanie przebiega w kontekście aksjologicznym (np. miłość, sprawiedliwość społeczna, równość), ontologicznym (np. krytyczny realizm) i epistemologicznym (np. wiedza jest uwarunkowana historycznie i kulturowo⁷²). Badanie może być uwikłane w kontekst kolonialny, np. kiedy białe kobiety realizują projekt badawczy w byłej kolonii

---

⁶⁹ Tamże, s. 82, 92.

⁷⁰ L. LIEBENBERG, N. DIDKOWSKY, M. UNGAR, *Analysing Image-Based Data Using Grounded Theory: The Negotiating Resilience Project*, „Visual Studies”, 27 (2012), nr 1, s. 59-74.

⁷¹ M. REDMAN-MACLAREN, J. MILLS, *Transformational Grounded Theory: Theory, Voice, and Action*, „International Journal of Qualitative Methods”, 14 (2015), nr 3, s. 1-12, s. 5 [tłum. własne].

⁷² Tamże, s. 3.

zdominowanej niegdyś przez białego człowieka (np. badanie nad wiedzą o zdrowiu seksualnym i ryzyku zarażenia się wirusem HIV w Papui-Nowej Gwinei)⁷³. Taki typ metodologii, skoncentrowanej na współuczestnictwie, badaniach w działaniu i teorii ugruntowanej, wytwarza zdekolonizowany kontekst sprawiedliwości społecznej w ramach sytuacji badania. Problemem w transformacyjnej teorii ugruntowanej może być jednak brak chęci pełnego uczestnictwa w tego typu projekcie ze strony współuczestników badania⁷⁴. Generalnie uczestnictwo i wspólne działanie ze współuczestnikami badania jest tutaj silnie akcentowane i ma charakter praktyczny oraz emancypacyjny.

INSTYTUCJONALIZACJA SOCJOLOGII JAKOŚCIOWEJ

Socjologia jakościowa nieustannie zyskuje na popularności. A choć jej pojawienie się niemal zbiegło się w czasie z początkami badań empirycznych w socjologii w ogóle, to w wielu aspektach nadal wymaga legitymizacji. Akademicki świat socjologii zdominowany jest przez metody ilościowe. W tym kontekście pojawianie się naukowych czasopism o profilu jakościowym może być rozpatrywane w kategoriach takiej właśnie formy legitymizacji. Jednakże pomimo rozkwitu badań jakościowych pod koniec XX wieku, wtedy właśnie, gdy wiele czasopism naukowych zostało założonych, pewien opór względem tych badań zdaje się nie przemijać, szczególnie ze strony badaczy zorientowanych pozytywistycznie⁷⁵.

W następujący sposób cel jednego z wiodących czasopism naukowych – „Qualitative Sociology” – jest przedstawiony na stronie internetowej czasopisma: „Czasopismo *Qualitative Sociology* dedykowane jest analizie jakościowej i interpretacji życia społecznego. Czasopismo zainteresowane jest zarówno teoretycznymi, jak i analitycznymi badaniami i publikuje artykuły oparte na takich metodach badania, jak wywiady, obserwacja uczestnicząca, etnografia, analiza historyczna, analiza treści czy inne, które nie opierają się przede wszystkim na danych liczbowych”⁷⁶.

---

⁷³ Faza działania badań została zainicjowana przez współuczestników badania, którzy w drugiej fazie badania odnieśli się do wygenerowanej teorii i stwierdzili niską wiedzę mężczyzn o ryzyku zarażenia się wirusem HIV oraz zaproponowali cykl szkoleń na ten temat dla personelu medycznego działającego w określonym miejscu. tamże, s. 7-8.

⁷⁴ Tamże, s. 8.

⁷⁵ N. DENZIN, Y.S. LINCOLN, *The Sage Handbook*, s. 2.

⁷⁶ Zob. <http://link.springer.com/journal/11133> [dostęp: 15.08.2015].

A zatem różnica pomiędzy analizą jakościową a statystyczną jest tutaj uwypuklona poprzez wskazanie, że socjologia jakościowa opiera się na metodach jakościowych i takich interpretacjach zjawisk społecznych. Inne czasopismo socjologiczne zorientowane jakościowo – „Qualitative Sociology Review” – przedstawione jest na stronie internetowej w następujący sposób: „By umożliwić swobodny przepływ informacji i zintegrować społeczność socjologów jakościowych, postanowiliśmy stworzyć czasopismo naukowe o zasięgu międzynarodowym w systemie open-access. *Qualitative Sociology Review* publikuje artykuły empiryczne, teoretyczne i metodologiczne z dowolnej dziedziny i specjalizacji w ramach socjologii. [...] Zapraszamy wszystkich socjologów, którzy wykorzystują paradygmat interpretacyjny i metodologię badań jakościowych, do złożenia artykułu i wsparcia naszej inicjatywy”⁷⁷.

Na rynku wydawniczym funkcjonuje oczywiście znacznie więcej jakościowo zorientowanych czasopism naukowych, które jako cechy je wyróżniające akcentują takie właśnie charakterystyki. Większość z nich nie ogranicza się jednak do dziedziny socjologii, lecz zachęca do publikowania artykułów o charakterze interdyscyplinarnym: „Journal of Contemporary Ethnography”, „Qualitative Research”, „Symbolic Interaction”, „Qualitative Inquiry”, „Forum: Qualitative Social Research”, „Qualitative Report”. Niektóre z nich są wydawane w systemie *Open-Access*, co dodatkowo ułatwia promocję socjologii jakościowej i badań w jej ramach realizowanych.

Innym sygnałem instytucjonalizowania socjologii jakościowej jest rosnąca liczba podręczników do nauki metod i badań jakościowych. Książki te są aktualnie opracowywane także przez socjologów – np. Howarda Beckera (1998), Barneya Glasera (1998), Krzysztofa Koneckiego (2000), Paula Atkinsona, Amandę Coffey, Sarę Delamont, Johna Loflanda i Lyn Lofland (2001), Kathy Charmaz (2006), Davida Silvermana (2010), Normana Denzina i Yvonne Lincoln (2011), Koneckiego i Chomczyńskiego (2012) czy Uve Flicka (2014)⁷⁸ – i znacząco wspierają projekty realizowane przez studentów, jak i nauczanie metodologii, technik badawczych czy analizy danych w socjologii jakościowej.

⁷⁷ Zob. http://www.qualitativesociologyreview.org/ENG/index_eng.php [dostęp: 17.09. 2015].

⁷⁸ H.S. BECKER, *Tricks of the Trade*; B. GLASER, *Doing Grounded Theory*; K.T. KONECKI, *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2000; *Handbook of Ethnography*, red. P. Atkinson, A. Coffey, S. Delamont, J. Lofland, L. Lofland, London: Sage 2001; K. CHARMAZ, *Constructing Grounded Theory*; D. SILVERMAN, *Qualitative Research*, London: Sage 2010; N. DENZIN, Y.S. LINCOLN, *The Sage Handbook*; K.T. KONECKI, P. CHOMCZYŃSKI, *Słownik Socjologii Jakościowej*, Warszawa: Difin 2012; U. FLICK, *An Introduction to Qualitative Research*, London: Sage 2014.

PRZYKŁADY SOCJOLOGICZNYCH BADAŃ JAKOŚCIOWYCH

W celu przybliżenia metod i orientacji obecnych w socjologii jakościowej, jak i potencjału, jaki niosą ze sobą tego typu badania w kontekście odkrywania nowych ścieżek interpretacji interakcji i zjawisk społecznych, poniżej omówię trzy studia o charakterze jakościowym.

Jedno z najważniejszych badań, jakie zostało zrealizowane w ramach socjologii jakościowej, opublikowano w książce *Road Hustlers* („Przydrożni naciągacze”) autorstwa Roberta Prusa i C.R. D. Sharpera⁷⁹. Etnografia ta egzemplifikuje jedną z pierwszych prób **budowania generalizacji** na podstawie jakościowego studium socjologicznego (pracy w terenie). Generalizacje te powstawały dzięki obserwowaniu w terenie relacji i społeczności, a także opisowi głównych procesów, co umożliwiło późniejszą konceptualizację analityczną (np. zaangażowanie dewiacyjne [*deviant involvement*], struktura możliwości [*opportunity structures*], wycofywanie się [*disinvolvement*], powracanie w dewiację [*reinvolve-ment*]⁸⁰). Autorzy przedstawili tu społeczność naciągaczy, którzy zarabkowali grą w karty i kości. W projekcie tym Prus w dużej mierze bazował na informacjach, jakich dostarczał jeden z jego studentów – zawodowy oszust, który funkcjonował w środowisku naciągaczy od blisko dziesięciu lat. Pokazuje to, jak ważna jest współpraca z godnym zaufania informatorem, którego wkład w przygotowanie końcowego raportu może być znaczący. Wiodącą metodą, jaką zastosowano w tym projekcie, była obserwacja uczestnicząca.

Autorzy opisali tak zwane naciąganie (*hustling*), odnosząc się do procesu zdobywania zaufania, w przypadku którego przewagę interakcyjną (*dominance*) zdobywa się dzięki wprawnemu oszustwu, nie zaś przemocy czy zastraszaniu. W raporcie końcowym zawarto informacje odnoszące się do języka i typologii, jakimi posługiwali się badani, a także ich wzajemnych relacji i podziału pracy (np. mechanik [*mechanic*], szuler [*shoot up man*], mięśniak [*muscle man*], pośrednik [*contact man*], szef [*boss*]). Posługując się trafnymi informacjami, a przez to – rzetelnymi opisami hazardu i miejsc, w jakich się odbywał (sytuacji i kontekstów), autorzy przedstawili pięć stadiów *naciągania*: 1) wybór celu (ofiary); 2) nawiązywanie kontaktu; 3) namawianie celu na wzięcie udziału w grze; 4) przejmowanie wkładu (*share*) celu; 5) uspokajanie celu – jeśli ten etap procesu przebiegł pomyślnie, istniała szansa, by w przyszłości „dobrze uspokojona”

⁷⁹ R. PRUS, C.R.D. SHARPER, *Road Hustlers. The Career Contingencies of Professional Card and Dice Hustlers*, Lexington, MA: Lexington Books 1977.

⁸⁰ Zob. także: R. PRUS, S. GRILLS, *The Deviant Mystique*.

(*cooled out*) jednostka ponownie stała się celem przekrętu (*scam*)⁸¹. W powyższym opisie wyraźnie widać ogólne koncepcje (kategorie) odnoszące się do określonych działań (procesów), co oznacza, że celem socjologii jakościowej jest nie tylko opis, ale też konstruowanie ogólnych kategorii.

Drugi przykład to jedno z ciekawszych studiów z wykorzystaniem etnografii socjologicznej – badanie Davida Goode’a nad komunikacją z niewidomymi i głuchymi dziećmi z zespołem różyczki wrodzonej⁸². Goode przez rok pracował w szpitalu jako asystent osoby chorej (*direct care staff*), realizując intensywną obserwację etnograficzną i nagrywając aktywności i sposób komunikowania się Christiny. W ramach analizy porównawczej opiekował się i obserwował także inne dziecko z zespołem różyczki wrodzonej – Biankę, która mieszkała z rodziną (zrealizował 200 godzin obserwacji w domu i w szkole).

W swej analizie Goode zaznaczył, że komunikacja budowana jest na podstawie dialogu z ciałem, a wszelkie ekspresje cielesne i gesty mogą zastąpić język mówiony. Proces komunikacji z głuchymi i niewidomymi dziećmi pokazuje, że procesy komunikacyjne mogą być konstruowane poprzez nieformalne parajęzykowe ekspresje ciała (*non-formal-language-related bodily expressions*). Autor unoczniał, w jaki sposób nadając znaczenia ich ciałom i działaniom w kontekście bezpośrednich z nimi relacji – czy w szpitalu (tożsamość szpitalna [*clinical identity*]), czy w domu (tożsamość rodzinna [*family identity*]), dzieci były społecznie konstruowane przez innych uczestników interakcji. Wbrew opiniom personelu szpitalnego i nauczycieli, Goode, dysponując materiałem etnograficznym obrazującym procesy psychiczne dzieci, wykazał, że intersubiektywność jest w tym przypadku możliwa, o ile w toku interakcji jej partner będzie w stanie przyjąć i zaakceptować sposób komunikowania się dzieci (dotykanie, stymulacja auto-sensoryczna, specyficzne zwyczaje i zachowania motoryczne).

Goode imitował zachowania osób głuchych i niewidomych, by lepiej poznać świat dzieci, które badał, i stwierdzić, w jaki sposób emocje, których doświadczył, wpływały na jego percepcję ich sytuacji życiowej. Niniejszy projekt etnometodologiczny pokazuje, jak trudne do zgłębienia problemy społeczne mogą być badane za pomocą metod jakościowych i przybliżane w kontekście optyki interpretatywnej⁸³.

Trzecie studium, które chciałbym w tym miejscu przytoczyć, ukazuje, w jaki sposób stygmatyzujące pewne grupy społeczne skrypty dyskursywne mogą zostać

⁸¹ R. PRUS, C.R.D. SHARPER, *Road Hustlers*, s. 2.

⁸² D. GOODE, *A World Without Words*.

⁸³ Tamże, zob. rozdz. 2 i 3.

zrekonstruowane za pomocą wywiadów i metody obserwacji. Badanie to zrealizowane zostało w tradycji szkoły chicagowskiej, w ramach której studia aktywności „dewiacyjnej” realizowane w trudno dostępnym terenie cieszyły się dużą popularnością⁸⁴. Projekt ten dotyczy analizy skryptów dyskursywnych, jakimi posługują się mężczyźni (klienci i ochroniarze) wchodzący w interakcje z pracownikami agencji towarzyskich⁸⁵. Uczestnicy badania (zarówno mężczyźni, jak i kobiety) zostali pozyskani metodą kuli śnieżnej, a konkluzje oparto na analizie 45 wywiadów swobodnych, 14 obserwacji (prowadzonych głównie w dwóch agencjach towarzyskich) oraz 28 wywiadów nieformalnych, zapośredniczonych przez komunikator internetowy *Skype*⁸⁶. W badaniu zastosowano także triangulację badacza – w celu zweryfikowania, w jaki sposób płeć wpływa na proces zbierania danych. Niniejsze studium wykazało, że klienci agencji towarzyskich wykorzystują retorykę infantyilizowania pracownic seksbiznesu w celu podtrzymania ich wizerunku „seks-zabawek” (*sex toy image*) i zracjonalizowania tym samym własnego „prawa” do traktowania ich w ten sposób. Inne skrypty dyskursywne, jakimi się posługiwali, wskazywały na budowanie podziału na „normalne” kobiety i prostytutki. W analizie pokazano, że zarówno dyskurs, jak i działania mężczyzn (np. „testowanie” neofitek przez ochroniarzy danej agencji) uprzedmiotawiają kobiety i utowarowiają ich ciało, co umożliwia osadzanie ich w rolach podrzędnych (mających się podporządkować) partnerów interakcji. Kobiety tymczasem, by móc poradzić sobie z wykonywaną pracą, dyskursywnie alienują się od własnego ciała. Warto tu nadmienić, że zjawisko uprzedmiotawiania i utowarowiania kobiet pracujących w agencjach towarzyskich obrazuje szerszy problem znaczenia płci i represji kobiecej seksualności w społeczeństwach patriarchalnych⁸⁷.

Socjologia jakościowa często dotyka zjawisk rzadko poruszanych, a dzięki swemu instrumentarium metod i technik badawczych umożliwia wejście w trudne – nierzadko niebezpieczne – środowisko. Jednakże, mówiąc językiem ilościowym, rzadko kiedy mamy tu do czynienia z reprezentatywnością próby, czego wyraz stanowi częste odwoływanie się w badaniach jakościowych do metody kuli śnieżnej w doborze próby.

---

⁸⁴ C.R. SHAW, *Jack Roller. A Delinquent Boy's Own Story*, Chicago: University of Chicago Press 1930; E.H. SUTHERLAND, *The Professional Thief*, Chicago: University of Chicago Press 1937; R. PRUS, C.R.D. SHARPER, *Road Husters*; R. PRUS, *Symbolic Interaction*; R. PRUS, S. GRILLS, *The Deviant Mystique*.

⁸⁵ M. WOJCIECHOWSKA, *Men who Like Using and Abusing Women: The Perspective of Clients on Escort Agency Workers*, „Studies in Symbolic Interaction”, 45 (2015), s. 1-21.

⁸⁶ Tamże, s. 4, 19.

⁸⁷ Tamże, s. 18.

WNIOSKI

Socjologia jakościowa to w dziedzinie socjologii ogólna orientacja, nie zaś praktyczne zastosowanie tzw. badań jakościowych i metod analizy danych.

Uprawiając socjologię jakościową, dążymy do tego, by znaleźć się jak najbliżej badanych. Jeśli naszym celem jest zrozumienie ich perspektyw i definicji sytuacji, powinniśmy dotrzeć do miejsc, w których przebywają, wystrzegając się przy tym czynienia jakichkolwiek apriorycznych założeń na temat ludzi i społeczności, jakie przyjdzie nam obserwować. Celem badań empirycznych i analizy danych jakościowych jest dostarczanie informacji na temat rzeczywistości społecznej, dlatego też powinniśmy unikać w tym względzie czerpania apriorycznej wiedzy z już powstałych teorii socjologicznych⁸⁸. Pojęcia, jakimi posługujemy się w toku analizowania danych jakościowych, to pojęcia uczulające, które wskazują ścieżki analityczne, jakimi możemy podążać, i „miejsca”, w ramach których zajść mogą określone zjawiska⁸⁹. Często świadomie poszukujemy „ucieleśnionych pojęć” (*embodied concepts*), tj. takich, które mogą zostać zrozumiane w kontekście naszych własnych doświadczeń⁹⁰.

Najnowszy trend w badaniach jakościowych pokazuje, że niezwykle istotne jest zwrócenie uwagi na rolę badacza i jego wpływ na wytwarzanie wiedzy. Jest to zwrócenie uwagi nie tylko na podstawowe założenia, jakie przyjmuje w procesie badania, i ich ujawnienie, ale również na jego proces myślowy, dialog wewnętrzny⁹¹ (Konecki 2010; 2015), który będąc zanurzonym w różnych światach społecznych, czerpie z nich inspiracje do postrzegania rzeczywistości, a także interpretacji danych. Jego samoświadomość w każdym momencie badania i objaśniania danych jest niezwykle istotna dla wiarygodności danych, etycznego badania i społecznego odbioru raportu badawczego.

---

⁸⁸ B. GLASER, A.L. STRAUSS, *Discovery of Grounded Theory*; P. ATKINSON, M. HAMMERSLEY, *Ethnography: Principles in Practice*.

⁸⁹ H. BLUMER, *Symbolic Interaction*; R. PRUS, *Symbolic Interaction*.

⁹⁰ K.T. KONECKI, *Czy ciało jest świątynią duszy?*

⁹¹ K.T. KONECKI, *Procesy tożsamościowe a dialogiczność jaźni – problem anamnezis*, w: *Procesy tożsamościowe. Symboliczno-interakcyjny wymiar konstruowania ładu i nieładu społecznego*, red. K.T. Konecki, A. Kacperczyk, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2010, s. 331-339; K.T. KONECKI, *Jak socjologowie mogą skorzystać na praktyce medytacji?*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, 11(2015), nr 4, s. 5258, http://www.qualitativesociologyreview.org/PL/Volume32/PSJ_11_4_Konecki.pdf

BIBLIOGRAFIA

- ANDERSON L.: Analytic Autoethnography, „Journal of Contemporary Ethnography”, 35 (2006), nr 4, s. 375-395.
- ATKINSON P., HAMMERSLEY M.: Ethnography and Participant Observation, w: Handbook of Qualitative Research, red. N. Denzin, Y. S. Lincoln, Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage 1994, s. 248-260.
- ATKINSON P., HAMMERSLEY M.: Ethnography: Principles in Practice, London: Routledge 1995.
- BECKER H.S.: Becoming a Marihuana User, „The American Journal of Sociology”, 59 (1953), nr 3, s. 235-242.
- BECKER H.S.: Tricks of the Trade: How to Think about Your Research While You're Doing It, Chicago: University of Chicago Press 1998.
- BECKER H.S., GEER B., HUGHES E.C., STRAUSS A.L.: Boys in White: Student Culture in Medical School, Chicago: University of Chicago Press 1961.
- BEDNARZ D.: Quantity and Quality in Evaluation Research: A Divergent View, „Evaluation and Program Planning”, 8 (1985), nr 4, s. 289-306.
- BENTZ V.M.: Husserl, Schütz, “Paul” and Me: Reflections on Writing Phenomenology, „Human Studies”, 18 (1995), s. 41-62.
- BENTZ V.M., SHAPIRO J.: Mindful Inquiry in Social Research, London: Sage 1998.
- BLUMER H.: Symbolic Interaction, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall 1969.
- BURAWOY M.: Revisits: An Outline of a Theory of Reflexive Ethnography, „American Sociological Review”, 68 (2003), s. 645-679.
- BURRELL G., MORGAN G.: Sociological Paradigms and Organizational Analysis, London: Heinemann 1979.
- CHARMAZ K.: Constructing Grounded Theory. Practical Guide Through Qualitative Analysis, London: Sage 2006.
- CHARMAZ K., MITCHELL R.: Grounded Theory in Ethnography, w: Handbook of Ethnography, red. P. Atkinson, A. Coffey, S. Delamont, J. Lofland, L. Lofland, London: Sage 2001, s. 160-175.
- CRESSEY P.G. The Taxi Dance Hall, Chicago: University of Chicago Press 1932.
- Critical Discourse Analysis: Four Volumes, red. R. WODAK, London: Sage 2013.
- DAVIS Ch.S., BREEDE D.C.: Holistic Ethnography: Embodiment, Emotion, Contemplation, and Dialogue in Ethnographic Fieldwork, „The Journal of Contemplative Inquiry”, 2 (2015), nr 1, <http://journal.contemplativeinquiry.org/index.php/joci/article/view/34>
- DEEGAN M.J.: The Chicago School of Ethnography, w: Handbook of Ethnography, red. P. Atkinson, A. Coffey, S. Delamont, J. Lofland, L. Lofland, London: Sage 2001, s. 11-26.
- DENZIN N.: The Postmodern Sensibility, „Studies in Symbolic Interaction”, 15 (1993), s. 179-188.
- DENZIN N., LINCOLN Y.S.: The Sage Handbook of Qualitative Research, London: Sage 2011.
- DEWEY J.: Qualitative Thought, w: Philosophy and Civilization, red. J. Dewey, New York: Minton, Balch and Company 1931, s. 93-116.

- ELLIS C., ADAMS T.E., BOCHNER A.P.: Autoethnography: An Overview, „Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research”, 12 (2011), nr 1, art. 10, <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs1101108>
- Ethnographically Speaking: Autoethnography, Literature, and Aesthetics, red. A. Bochner, C. Ellis, Walnut Creek, CA: AltaMira Press 2002.
- FIGUEROA S.K.: The Grounded Theory and the Analysis of Audio-Visual Texts, „International Journal of Social Research Methodology”, 11(2008), nr 3, s. 1-12.
- FLICK U.: An Introduction to Qualitative Research, London: Sage 2014.
- FONTANA A.: Interactionist Ethnography and Postmodern Discourse Revisited, „Studies in Symbolic Interaction”, 15 (1993), s. 189-192.
- GARFINKEL H.: Studies in Ethnomethodology, New Jersey: Prentice-Hall 1967.
- GIORGI A.: Psychology as a Human Science: A Phenomenologically Based Approach, New York: Harper and Row 1970.
- GLASER B.: Basics of Grounded Theory Analysis, Mill Valley, CA: Sociology Press 1992.
- GLASER B.: Doing Grounded Theory. Issues and Discussions, Mill Valley, CA: Sociology Press 1998.
- GLASER B., STRAUSS A.L.: Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research, Chicago: Aldine 1967.
- GOBO G.: Doing Ethnography, London, New Delhi, Singapore: Sage 2008.
- GOODE D.: A World Without Words. The Social Construction of Children Born Deaf or Blind, Philadelphia: Temple University Press 1994.
- GROENEWALD T.: A Phenomenological Research Design Illustrated, „International Journal of Qualitative Methods”, 3 (2004), nr 1, art. 4, http://www.ualberta.ca/~iiqm/backissues/3_1/pdf/groenewald.pdf
- HAMMERSLAY M.: The Dilemma of Qualitative Methods. Herbert Blumer and Chicago Tradition, London: Routledge 1989.
- Handbook of Ethnography, red. P. Atkinson, A. Coffey, S. Delamont, J. Lofland, L. Lofland, London: Sage 2001.
- HYCNER R.H.: Some Guidelines for the Phenomenological Analysis of Interview Data, „Human Studies”, 8 (1985), s. 279-303.
- JANESICK V.J.: Contemplative Qualitative Inquiry: Practicing the Zen of Research, Walnut Creek, CA: Left Coast Press 2015.
- KACPERCZYK A.: Zastosowanie koncepcji społecznych światów w badaniach empirycznych, w: Konstruowanie jaźni i społeczeństwa. Europejskie warianty interakcjonizmu symbolicznego, red. E. Hałas, K.T. Konecki, Warszawa: Scholar 2005.
- KACPERCZYK A.: Autoetnografia – technika, metoda, nowy paradygmat? O metodologicznym statusie autoetnografii. „Przegląd Socjologii Jakościowej”, 10 (2014), nr 3, s. 32-75.
- KACPERCZYK A.: Społeczne światy. Teoria – empiria – metody badań na przykładzie świata wspinaczki, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2016.
- KLEINKNECHT S.: An Interview with Robert Prus: His Career, Contributions, and Legacy as an Interactionist Ethnographer and Social Theorist, „Qualitative Sociology Review”, 3 (2007), nr 2, s. 221-288.
- KNOBLAUCH H.: Focused Ethnography, „Forum Qualitative Sozialforschung”/„Forum: Qualitative Social Research”, 6 (2005), nr 3, art. 44, <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/20/43>

- KONECKI K.T.: Czy ciało jest świątynią duszy? Współczesna praktyka jogi jako fenomen psychospołeczny, Warszawa: Difin 2012.
- KONECKI K.T.: Jak socjologowie mogą skorzystać na praktyce medytacji?, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, 11 (2015), nr 4, s. 52-86, http://www.qualitativesociologyreview.org/PL/Volume32/PSJ_11_4_Konecki.pdf
- KONECKI K.T.: Procesy tożsamościowe a dialogiczność jaźni – problem anamnezis, w: Procesy tożsamościowe. Symboliczno-interakcyjny wymiar konstruowania ładu i nieładu społecznego, red. K.T. Konecki, A. Kacperczyk, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2010, s. 331-339.
- KONECKI K.T.: Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2000.
- KONECKI K.T.: Wizualna teoria ugruntowana. Podstawowe zasady i procedury, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, 8 (2012), nr 1, s. 12-45, http://www.qualitativesociologyreview.org/PL/Volume18/PSJ_8_1_Konecki.pdf
- KONECKI K.T., CHOMCZYŃSKI P.: Słownik Socjologii Jakościowej, Warszawa: Difin 2012.
- KONECKI K.T., KACPERCZYK A.M., MARCINIAK Ł.T.: Polish Qualitative Sociology: The General Features and Development, „Forum Qualitative Sozialforschung”/„Forum: Qualitative Social Research”, 6 (2005), nr 3, art. 27, <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs0503270>
- LIEBENBERG L., DIDKOWSKY N., UNGAR M.: Analysing Image-Based Data Using Grounded Theory: The Negotiating Resilience Project, „Visual Studies”, 27 (2012), nr 1, s. 59-74.
- MALHOTRA V.A.: The Social Accomplishment of Music in a Symphony Orchestra, „Qualitative Sociology”, 4 (1981), nr 2, s. 102-125.
- MALINOWSKI B.: Argonauts of the Western Pacific, London: Routledge & Kegan Paul 1922.
- NADAI E., MAEDER Ch.: Fuzzy Fields. Multi-Sited Ethnography in Sociological Research, „Forum Qualitative Sozialforschung”/„Forum: Qualitative Social Research”, 6 (2005), nr 3, art. 28, <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/22/47>
- PRUS R.: Symbolic Interaction and Ethnographic Research: Intersubjectivity and the Study of Human Lived Experience, Albany: State University of New York Press 1996.
- PRUS R., GRILLS S.: The Deviant Mystique: Involvements, Realities, and Regulation, Westport, CT: Praeger 2003.
- PRUS R., SHARPER C.R.D.: Road Hustlers. The Career Contingencies of Professional Card and Dice Hustlers, Lexington, MA: Lexington Books 1977.
- REDMAN-MACLAREN M., MILLS J.: Transformational Grounded Theory: Theory, Voice, and Action, „International Journal of Qualitative Methods”, 14 (2015), nr 3, s. 1-12.
- ROCK P.: Symbolic Interactionism and Ethnography, w: Handbook of Ethnography, red. P. Atkinson, A. Coffey, S. Delamont, J. Lofland, L. Lofland, London: Sage 2001, s. 26-39.
- SCHÜTZE F.: Biographieforschung und narratives Interview, „Neue Praxis”, 13 (1983), s. 283-293.
- SEAMON D.: A Way of Seeing People and Place: Phenomenology in Environment-Behavior Research, w: Theoretical Perspectives in Environment-Behavior Research, red. S. Wapner, J. Demick, T. Yamamoto, H. Minami, New York: Plenum 2000, s. 157-178.
- SHAW C. R.: Jack Roller. A Delinquent Boy's Own Story, Chicago: University of Chicago Press 1930.

- SILVERMAN D.: *Qualitative Research*, London: Sage 2010.
- SINATTI G.: The Polish Peasant Revisited. Thomas and Znaniecki's Classic in the Light of Contemporary Transnational Migration Theory, „Sociologica”, 2 (2008), s. 1-22.
- STANLEY L.: To the Letter: Thomas and Znaniecki's The Polish Peasant and Writing a Life, Sociologically, „Life Writing”, 7 (2010), nr 2, s. 139-151.
- STRAUSS A.L.: A Social World Perspective, w: *Studies in Symbolic Interaction*, red. N. Denzin, Greenwich, CT: JAI Press 1978, s. 119-128.
- STRAUSS A.L., CORBIN J.: *Basics of Qualitative Research*, London: Sage 1990.
- STUBBE M., LANE Ch., HILDER J., VINE E., VINE B., MARRA M., HOLMES J., WEATHERALL A.: Interakcja w miejscu pracy z perspektywy kilku podejść dyskursywnych, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, 9 (2013), nr 1, s. 112-151, www.przegladsocjologiijakosciowej.org [dostęp: 25.07.2016].
- SUDNOW D.: *Passing On: The Social Organization of Dying*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall 1967.
- SUTHERLAND E. H.: *The Professional Thief*, Chicago: University of Chicago Press 1937.
- THOMAS W.I., ZNANIECKI F.: *The Polish Peasant in Europe and America*, New York: Dover Publications 1958.
- VISWESWARAN K.: Histories of Feminist Ethnographies, „Annual Review of Anthropology”, 26 (1997), s. 591-621.
- WILSON T.P.: Normative and Interpretive Paradigms in Sociology, w: *Understanding Everyday Life: Toward the Reconstruction of Sociological Knowledge*, red. J.D. Douglas, Chicago: Aldine Publishing 1970, s. 57-79.
- WOJCIECHOWSKA M.: Men who Like Using and Abusing Women: The Perspective of Clients on Escort Agency Workers, „Studies in Symbolic Interaction”, 45 (2015), s. 1-21.

O SOCJOLOGII JAKOŚCIOWEJ

Streszczenie

Artykuł przedstawia zagadnienie definiowania socjologii jakościowej. Zazwyczaj jest to związane z wykorzystaniem jakościowych metod badań i analizy danych. Jeśli my, jako socjologowie, używamy metod badań jakościowych (np. obserwację uczestniczącą, wywiad niestandardyzowany, fotografię jako metodę badawczą), jesteśmy powszechnie uznawani za socjologów jakościowych. Zagadnienie to wydaje się jednak bardziej złożone. Metody jakościowe można w rzeczywistości stosować wraz z metodami ilościowymi, które – zgodnie z wyżej wymienioną zasadą – wykluczają możliwość zdefiniowania takich badań jako jakościowych badań socjologicznych. Opozycja jakość a ilość generuje symboliczną przestrzeń wyznaczania granicy socjologii jakościowej. Niemniej jednak wskazana dychotomia jest nieco zamazana. Nasze myślenie ma charakter jakościowy (na przykład w klasyfikowaniu obiektów postrzegania). Myślenie jakościowe wydaje się więc ważną częścią socjologicznego punktu widzenia, a co za tym idzie – analiz.

Słowa kluczowe: socjologia jakościowa; jakościowe metody badań socjologicznych; metodologia; socjologia.

ABOUT QUALITATIVE SOCIOLOGY

Summary

The paper describes the issue of defining of qualitative sociology. It is usually associated with the use of the of qualitative methods of research and data analysis. If we, as sociologists use qualitative research methods (eg. participant observation, unstandardized interview, photography as a research method), we are widely seen as qualitative sociologists. However, this issue seems to be more complex. Qualitative methods can in fact be used together with quantitative methods, which – following the principle cited above – rule out the possibility of defining such research as a qualitative sociological research. The opposition quality vs. quantity generates a symbolic space of delineation of the border of qualitative sociology. Nevertheless, the indicated dichotomy is somewhat blurred. Our thinking has qualitative character (for example in classifying objects of perception). Thus, the qualitative thinking also seems to be an important part of the sociological outlook, and consequently – the analyzes that we make.

Key words: qualitative sociology; qualitative sociological research; methodology; sociology.